

Dam zou tijdens de bezetting als secretaris-generaal voor onderwijs een belangrijke collaboratorsfunctie vervullen.

Met de vele oorlogsromans uit het interbellum hadden de meeste recensenten niet veel op. Van Stockum veroordeelde het ideologisch karakter ervan of dat nu anti-militaristisch of nationalistisch was. Ook het bekende *Im Westen nichts Neues* van Remarque werd door hem niet gunstig beoordeeld. En Horbach prees de nationalistische oorlogsromans, die aantoonde, dat 'im deutschen Heere doch noch andere Helden waren, als die welche Remarque uns in seinem Buch so anschaulich zu schildern weiss.' (119) De Duitse hoogleraar in middeleeuwse geschiedenis in Utrecht Otto Oppermann was uitgesproken lovend over de radicaal-nationalistische werken van Ernst Jünger, Frans Schauwecker en Edwin Erich Dwinger.

In de periode 1934-1940 was de nog steeds veel gelezen Alexander Lernet-Hollenia de meest besproken auteur. Een conservatieve aristocraat, maar zeker geen nazi. Vanaf 1940 werden zijn boeken, die soms een verhulde kritiek op het nazi-regime bevatten, niet meer in *De Weegschaal* gerecenseerd. De 'emigranten'-schrijvers werden over het algemeen als te 'politiek' beoordeeld. Van Dam zag in Canetti's meesterwerk *Die Blendung* slechts een restant van een verouderde literatuuropvatting. Tijdens de Duitse bezetting werden 'emigranten' helemaal niet meer gesignaleerd en ontpopte *De Weegschaal* zich als een echt pro-Duits tijdschrift. Het aantal nationaal-socialistische recensenten steeg opvallend. Onder hen kwamen vooral de protestantse schrijver Roel Houwink, de Vlaming Marcel van der Velde en de historicus Hendrik Krekel naar voren. Tot de meest gewaardeerde schrijvers behoorde de wegbereider van de nazi-literatuur Erwin Guido Kolbenheyer.

Naast belletrie werden ook wetenschappelijke werken besproken. Behalve Krekel en Oppermann werkten als historici de NSB-ers Paulina Havelaar en Johan Theunisz mee. J. S. Bartstra, de schrijver van het bekende vijfdelige handboek van de algemene geschiedenis sinds 1648, nam naast Ras als enige medewerker een uitgesproken anti-nazi-standpunt in. Vanaf eind 1938 verschenen echter van hem geen bijdragen meer in *De Weegschaal*.

Janssen heeft met dit interessante boek een nuttige bijdrage geleverd aan onze kennis van de receptie van de Duitse nationaal-socialistische literatuur in Nederland. De al te strakke thematische structurering van zijn werk zal er wellicht toe leiden, dat het voornamelijk als encyclopedisch naslagwerk zal kunnen worden gebruikt.

G. R. Zondergeld

G. Groeneveld, *Kriegsbericht. Nederlandse SS-oorlogsverslaggevers 1941-1945* (Nijmegen: Vantilt, 2004, cd + 424 blz., € 29,90, ISBN 90 77503 09 9).

Onder de naar schatting 22.000 tot 25.000 Nederlandse vrijwilligers die tijdens de Tweede Wereldoorlog meestreden aan Duitse kant bevond zich ook een groep oorlogsverslaggevers, die tot taak had voor eigen land verslag uit te brengen van de strijd voor het 'Nieuwe Europa' en tegen het 'joods-bolsjewistisch gevaar.' In navolging van hun Duitse collega's waren alle Westeuropese oorlogscorrespondenten, radiomakers, fotografen, filmers en tekenaars georganiseerd in speciale propagandacompagnieën, die aan de verschillende legeronderdelen waren toegedeeld. De meeste Nederlanders waren ingebed in het Vrijwilligerslegioen als achtste peloton

van de *SS-Kriegsberichterkompanie*, anderen behoorden tot de elite-divisie 'Wiking', onderdeel van de *Waffen-SS*. Over de lotgevallen van deze categorie vrijwilligers — die zich vooral aan het oostfront bewogen, maar later ook in Italië, Kroatië, Normandië en tenslotte eveneens in eigen land opereerden — was tot dusver vrijwel niets bekend. Maar met het verschijnen van Gerard Groenevelds monografie over deze groep is die lacune in onze kennis op bekwame en zeer toegankelijke wijze gevuld.

Mede op basis van tal van ongepubliceerde bronnen en gesprekken met enkele voormalige oorlogsverslaggevers werpt hij een scherp licht op de achtergronden van deze categorie vrijwilligers, hun motieven om actief te collaboreren met de Duitse bezetter, de resultaten van hun activiteiten en vooral op de inhoud van hun werk. Van dit laatste geeft hij niet alleen ruimhartig voorbeelden in de vorm van citaten en goed gekozen afbeeldingen, maar ook door middel van geluidsfragmenten die op een bijgevoegde compactdisk te beluisteren zijn. Bij mijn weten is dit het eerste serieuze geschiedenisboek in het Nederlands voorzien van audio-visuele illustraties.

Voordat Groeneveld aan zijn eigenlijke onderwerp begint, besteedt hij uitvoerig aandacht aan de organisatie en werkwijze van de Duitse *Propagandakompanien*, een innovatie van Goebbels uit de tweede helft van de jaren dertig en bedoeld om in een toekomstige oorlog de frontberichtgeving strak te kunnen regisseren. Duitse en buitenlandse oorlogscorrespondenten hadden ruwweg drie taken: het verspreiden van frontberichten onder de eigen bevolking, onder de fronttroepen en het bestoken van de tegenstander met pamfletten, frontluidsprekers en radioberichten. In hun reportages schilderden zij Hitlers inval in Rusland af als een noodzakelijke preventieve oorlog, die Europa moest beschermen tegen het bloeddorstig bolsjewisme en het 'internationale jodendom'. De prestaties van de eigen troepen maten zij breed uit en gaven bovendien een beeld van de Sovjetstaat en haar bevolking. De Duitse censor lette streng op de kwaliteit van het propagandamateriaal, dat waarheidsgetrouw en realistisch diende te zijn om in de ogen en oren van de bevolking van het bezette Noord-West Europa, dat ook onder invloed stond van de uitstekende Britse oorlogspropaganda, een geloofwaardige indruk te maken.

Anders dan in Duitsland waren de resultaten van de propaganda in Nederland voor de bezetter en zijn handlangers echter teleurstellend; het grootste deel van de bevolking stelde geen belangstelling in de Duitse krijgsverrichtingen in het oosten. Ook het Nederlandse aandeel in de Duitse oorlogsinspanningen werd nauwelijks gewaardeerd. Uit een in 1943 door de NSB gehouden enquête bleek dat termen als 'ras', 'bloed' en 'Germaansche samenwerking' vrijwel geen enkele respondent iets zei. Meer succes had de psychologische oorlogsvoering aan het oostfront, waar Nederlandse SS-oorlogsverslaggevers betrokken waren bij de *Kampf propaganda* gericht op ondermijning van het moreel van het Rode Leger. In 1942 liepen ruim 43.000 sovjetsoldaten naar de Duitsers over.

Van de over het algemeen ongeïnteresseerde houding van de Nederlandse bevolking hadden de oorlogscorrespondenten mede door de slechte communicatie met het thuisfront intussen vrijwel geen weet. Groeneveld is er niet achter gekomen hoeveel oorlogsverslaggevers van eigen bodem er in totaal zijn geweest, maar hij heeft er 52 weten te achterhalen. Naar sociale herkomst en leeftijd verschilden zij sterk van elkaar. De meesten waren van niet-confessionele huize en afkomstig uit de grotere gemeenten in het noorden en westen van het land. Veertien doorliepen gymnasium of HBS, vier van hen hadden een doctoraalbul op zak. Wat zij gemeen hadden, was hun lidmaatschap van de NSB en hun geloof in een nationaal-socialistische heilstaat. Dat

betekende overigens niet dat zij allemaal dezelfde politieke utopie najoegen. Zo waren veel nationalistisch georiënteerde legioenverslaggevers voorstander van Musserts Germaanse statenbond, terwijl hun rassenkundig meer doorknede collega's bij de keurtroepen van de divisie 'Wiking' droomden van een Groot-Germaans imperium, ofschoon zich onder hen ook uitgesproken Mussert-adepten bevonden. Het idealisme van sommige vrijwilligers liep soms flinke butsen op nadat zij tot de ontdekking waren gekomen dat de nazi's vooral uit waren op een door Duitsland geleid imperium en op de 'Germaanse broedervolken' neerkeken als *Beutegermanen*, voor wie in het toekomstige Europa slechts een ondergeschikte rol was weggelegd. Voor iemand als Han van Etten, na een kortstondig oorlogscorrespondentschap hoofdredacteur van het SS-periodiek *Storm*, was die frustratie een reden om contact te leggen met de illegaliteit. De meeste verslaggevers werden voorts gedreven door een krachtig anti-bolsjewisme en waren uiterst gemotiveerd om het hunne bij te dragen aan de strijd tegen Stalins Sovjetstaat. Ideologische motieven sloten andere beweegredenen intussen niet uit. Ook zucht naar avontuur en nieuwsgierigheid konden een rol spelen, zoals het geval was bij jongeren als Wim Sassen en Jan Rudolf Hommes.

Onbelicht in Groenevelds verhaal blijft de vraag in hoeverre de verslaggevers weet hadden van de moordpartijen die de *Einsatzkommando's* achter het oostfront aanrichtten en van de genocide op de joden in de vernietigingskampen. Hierdoor heeft hij ook niet kunnen nagaan — als hij dat al had gewild — of eventuele kennis van deze oorlogsmisdaden van invloed is geweest op de wereldbeschouwing van zijn protagonisten. Of hij over dit onderwerp met de geïnterviewde oud-oorlogsverslaggevers heeft gesproken, valt uit zijn tekst niet op te maken.

Afgezien van enkele kleinere minpunten, zoals het dikwijls onbecommentarieerd laten van citaten die duidelijk interpretatie of toelichting vergen, is Groenevelds laatste boek alles bij elkaar een bijzonder waardevolle bijdrage tot onze kennis van zowel de geschiedenis van de oorlogsjournalistiek als van de collaboratiegeschiedenis.

Fred Reurs

J. van Woensel, *Vrij van explosieven. De geschiedenis van het EOCKL en zijn voorgangers, 1944-2004* (Amsterdam: Boom, Den Haag: Instituut voor militaire geschiedenis Koninklijke Landmacht, 2004, 334 blz., € 37,50, ISBN 90 5352 997 7).

Hoofdthema van deze gedegen studie is het onschadelijk maken van oorlogstuig, voornamelijk projectielen. Met dit probleem heeft Nederland, althans het rijk in Europa, vóór de Tweede Wereldoorlog nauwelijks te maken gehad. Overigens geeft de auteur wel aan dat de Koninklijke Marine tijdens en na de Eerste Wereldoorlog vele op de kust aangespoelde zeemijnen heeft moeten demonteren. Het ging hier echter om aantallen die vele malen kleiner waren dan wat na mei 1940 op Nederlandse bodem achterbleef. Na de strijd in de meidagen van 1940 werd het opruimen van explosieven aanvankelijk vooral het werk van 'ruimploegen' die werkten onder leiding van de Commissie van proefneming. Naast hen waren ploegen *Feuerwerker* van de Duitse strijdkrachten actief: de bezetter wilde namelijk voorkomen dat gegevens betreffende Duitse ontstekers en dergelijke in handen van hun tegenstanders kwamen. Vanaf 1943 werd in Engeland bij het Nederlandse ministerie van oorlog een organisatie voorbereid voor in het bijzonder het

betekende overigens niet dat zij allemaal dezelfde politieke utopie najoegen. Zo waren veel nationalistisch georiënteerde legioenverslaggevers voorstander van Musserts Germaanse statenbond, terwijl hun rassenkundig meer doorknede collega's bij de keurtroepen van de divisie 'Wiking' droomden van een Groot-Germaans imperium, ofschoon zich onder hen ook uitgesproken Mussert-adepten bevonden. Het idealisme van sommige vrijwilligers liep soms flinke butsen op nadat zij tot de ontdekking waren gekomen dat de nazi's vooral uit waren op een door Duitsland geleid imperium en op de 'Germaanse broedervolken' neerkeken als *Beutegermanen*, voor wie in het toekomstige Europa slechts een ondergeschikte rol was weggelegd. Voor iemand als Han van Etten, na een kortstondig oorlogscorrespondentschap hoofdredacteur van het SS-periodiek *Storm*, was die frustratie een reden om contact te leggen met de illegaliteit. De meeste verslaggevers werden voorts gedreven door een krachtig anti-bolsjewisme en waren uiterst gemotiveerd om het hunne bij te dragen aan de strijd tegen Stalins Sovjetstaat. Ideologische motieven sloten andere beweegredenen intussen niet uit. Ook zucht naar avontuur en nieuwsgierigheid konden een rol spelen, zoals het geval was bij jongeren als Wim Sassen en Jan Rudolf Hommes.

Onbelicht in Groenevelds verhaal blijft de vraag in hoeverre de verslaggevers weet hadden van de moordpartijen die de *Einsatzkommando's* achter het oostfront aanrichtten en van de genocide op de joden in de vernietigingskampen. Hierdoor heeft hij ook niet kunnen nagaan — als hij dat al had gewild — of eventuele kennis van deze oorlogsmisdaden van invloed is geweest op de wereldbeschouwing van zijn protagonisten. Of hij over dit onderwerp met de geïnterviewde oud-oorlogsverslaggevers heeft gesproken, valt uit zijn tekst niet op te maken.

Afgezien van enkele kleinere minpunten, zoals het dikwijls onbecommentarieerd laten van citaten die duidelijk interpretatie of toelichting vergen, is Groenevelds laatste boek alles bij elkaar een bijzonder waardevolle bijdrage tot onze kennis van zowel de geschiedenis van de oorlogsjournalistiek als van de collaboratiegeschiedenis.

Fred Reurs

J. van Woensel, *Vrij van explosieven. De geschiedenis van het EOCKL en zijn voorgangers, 1944-2004* (Amsterdam: Boom, Den Haag: Instituut voor militaire geschiedenis Koninklijke Landmacht, 2004, 334 blz., € 37,50, ISBN 90 5352 997 7).

Hoofdthema van deze gedegen studie is het onschadelijk maken van oorlogstuig, voornamelijk projectielen. Met dit probleem heeft Nederland, althans het rijk in Europa, vóór de Tweede Wereldoorlog nauwelijks te maken gehad. Overigens geeft de auteur wel aan dat de Koninklijke Marine tijdens en na de Eerste Wereldoorlog vele op de kust aangespoelde zeemijnen heeft moeten demonteren. Het ging hier echter om aantallen die vele malen kleiner waren dan wat na mei 1940 op Nederlandse bodem achterbleef. Na de strijd in de meidagen van 1940 werd het opruimen van explosieven aanvankelijk vooral het werk van 'ruimploegen' die werkten onder leiding van de Commissie van proefneming. Naast hen waren ploegen *Feuerwerker* van de Duitse strijdkrachten actief: de bezetter wilde namelijk voorkomen dat gegevens betreffende Duitse ontstekers en dergelijke in handen van hun tegenstanders kwamen. Vanaf 1943 werd in Engeland bij het Nederlandse ministerie van oorlog een organisatie voorbereid voor in het bijzonder het